

החידוש היומי

חידוש יומי בדף היומי

דין

משה

כדין

ציבור

יום שלישי כה ניסן

יבמות דף נ

להצטרפות לקבלת החידוש

a8843414@gmail.com

קושיית המהרש"א משני חיי משה לולא חטא מי מריבה

בברייתא המובאת בגמרא במסכת יבמות (מט:ג.) שנינו: "את מספר ימיך אמלא" (שמות כג כו) - אלו שני דורות [- שנים שפוסקין לאדם בשעת לידתו. רש"י], זכה - משלימין לו, לא זכה - פוחתין לו, דברי רבי עקיבא. וחכמים אומרים, זכה - מוסיפים לו, לא זכה - פוחתין לו. אמרו לו לרבי עקיבא, הרי הוא אומר "והוספתי על ימיך חמש עשרה שנה" [- ומוכח שאם זכה אף מוסיפים ולא רק משלימים]. אמר להם, משלו הוסיפו לו [- אלא שמתחילה היו רוצים לפחות משניו. רש"י]...

והמהרש"א (ח"א מט:) הקשה מהמבואר בגמרא בקידושין (לח.) בדרשת הפסוק (דברים לא ב) "ויאמר אליהם בן מאה ועשרים שנה אנכי היום לא אוכל עוד לצאת ולבוא" - שאין תלמוד לומר 'היום', ומה תלמוד לומר 'היום', מלמד שהקב"ה יושב וממלא שנותיהם של צדיקים מיום ליום ומחודש לחודש, שנאמר "את מספר ימיך אמלא". וכידוע נקנסה מיתה על משה מחמת חטא מי מריבה, נמצא שלולא חטא מריבה היה משה ממשיך לחיות ונכנס לארץ וע"כ שהיה חי יותר ממאה ועשרים שנה שהוקצבו לו. ובשלמא לדעת חכמים אם זכה מוסיפים לו, אך לדעת רבי עקיבא שאפילו על ידי זכות אין מוסיפים אלא רק משלימים - קשה.

בתוך דבריו מציע המהרש"א יישוב נוסף שלולא חטא מי מריבה היה ממשיך משה לחיות מכח חיים שנפסקו לאדם אחר, ובכך לא ייחש הדבר לתוספת כי אם להשלמה. ועיקר יסוד זה מבואר בדברי התוספות (נ. ד"ה משלו) שהביאו את דברי הגמרא בחגיגה (ד:): באיתתא מגדלא נשיא שנלקחה בטעות קודם זמנה, ומבואר בגמרא שאת שנותיה מוסיפים לצורבא מרבנן שמעביר על מידותיו. ופירשו התוספות שמעשה זה מבואר אף לדעת רבי עקיבא, שכן כיון שנגזרו שנים אלו לשום אדם אין זה נחשב תוספת. אלא שדוחה המהרש"א, שאם אכן נבאר בדרך זו את תוספת שנותיו של משה, אם כן מה מקשה הברייתא מהפסוק "והוספתי על ימיך חמש עשרה שנה" - הלא גם שם אפשר לפרש שפירושו שנים של אחר, ועל כרחך שאין לומר כן אלא במקום שהוזכר שכך היה בפירוש, ולא לגבי ישעיה, וממילא גם לא לגבי משה. אלא ע"כ סוגיית הגמרא שם אינה כדעת רבי עקיבא.

יישוב הערוך לנר שמשה דין רבים לו וגזר דינו נקרע

ובערוך לנר יישוב נוסף על קושיית המהרש"א, וזאת בהקדם ביאור עיקר דעתו של רבי עקיבא, מפני מה באמת אין מוסיפים על שנותיו של אדם אלא רק משלימים. ונראה לומר שהוא משום שכך נגזר עליו בתחילת ברייתו, וגזר דין של יחיד אינו נקרע. ובגמרא (יבמות קה.) מבואר שאף שגזר דין של יחיד אינו נקרע, גזר דין של רבים נקרע לעולם.

ובגמרא בתענית (ט.) אמר רבי יוחנן, מטר בשביל יחיד, פרנסה בשביל רבים [- שאם אין צריך מטר אלא לאדם אחד, בא בזכותו. ופרנסה ושפע טובה ומחיה לכל העולם, אינו בא לעולם בזכות אחד אלא בשביל רבים. רש"י]. ומקשה הגמרא: מיתיבי רבי יוסי ברבי יהודה אומר שלשה פרנסים טובים עמדו לישראל, אלו הן משה ואהרן ומרים, ושלוש מתנות טובות ניתנו על ידם, ואלו הן באר וענן ומן... מן בזכות משה... מת משה נסתלקו כולן, שנאמר "ואכחיד את שלשת הרועים בירח אחד"... מלמד שנתבטלו ג' מתנות טובות שנתנו על ידן ונסתלקו כולן בירח אחד. אלמא אשכחן פרנסה בשביל יחיד. ומיישבת הגמרא: שאני משה כיון דלרבים הוא בעי כרבים דמי. ובספרים אחרים הגירסה: שאני משה כיון דאלים זכותו כרבים דמי.

ועפ"ז כתב הערוך לנר שכיון שלמשה היה דין ציבור, וגזר דין של ציבור נקרע לעולם, ממילא הוא הדין שאפשר להוסיף על שנותיו, ושוב לא קשה כלל מהכתוב "את מספר ימיך אמלא" שמשמע ששלים שנותיו, ולולא חטא מי מריבה היה חי אף יותר מכדי שנותיו, שכן לציבור אף לדעת רבי עקיבא אפשר להוסיף על שנותיו.

ומוסיף הערוך לנר שלפי זה צריך לומר שלמלך אין דין ציבור, שהרי הסוגיא מבבסת את דבריה על האמור אצל חזקיה "והוספתי על ימיך חמש עשרה שנה", ואם מלך דין ציבור לו, וציבור גזר דינו נקרע, אם כן אף לרבי עקיבא אפשר להוסיף שנים על חיי מלך ואין בכך סתירה לדעתו שאם זכה משלימים אבל לא מוסיפים. ומכאן מעיר הערוך לנר על דעת הרשב"א בתשובה (ח"א סימן קמח) שנקט שמלך יש לו דין ציבור [ובכך ביאר שאין הבטחת ה' לחזקיה בהוספת חמש עשרה שנים על חייו, תלויה במחלוקת אם יש מזל לישראל או לא, כי לא נחלקו אלא במקרה היחידים ולא במה ששייך את הציבור, כי לדעת כולם כח הציבור גדול לידון על פי מעשיהם לטוב או למוטב].

והנה עיקר חידושו של הערוך לנר שמשה דינו כרבים, והביא כן מכח המבואר בגמרא בתענית, לכאורה יש להעיר שכן שם הנידון הוא על הבאת פרנסה לצורך רבים, ועל כך אמרה הגמרא שמשה רבינו כיון ש'לרבים הוא בעי כרבים דמי', דהיינו שאין הצורך בפרנסה לעצמו כי אם עבור כל ישראל, ואם כן חשיב פרנסה לצורך רבים. וכמו שכתב בפירוש הר"א שם: כיו דלצורך רבים קא בעו ליה כרבים דמי, אבל יחיד לשאול פרנסה לעצמו לא מהני כלום. אמנם בדקדוקי סופרים שם נמצאת גירסה: כיון דרבים צריכים לו כרבים דמי, ולפי זה מבואר שכוונת הגמרא שפרנסת משה חשובה פרנסת ציבור בגלל שרבים צריכים לו, וזה שייך לכאורה גם ביחס לעיקר חייו של משה וכסברת הערוך לנר.

ביאור הפרשת דרכים בטעם שהזכיר משה את המן בתפילתו להיכנס לארץ

גם הפרשת דרכים הלך בדרך זו, והוא מבאר (דרוש יג) על פי זה את דברי המדרש על הפסוק (דברים ג כד) "אתה החילות להראות את עבדך את גדלך ואת ידך החזקה" - 'את גדלך' זה המן, ע"כ לשון המדרש והוא תמוה מה השייכות בין המן ובין תפילתו של משה שהיה מתפלל להכנס לארץ ישראל. אמנם בגמרא בתענית הנזכרת מבואר שהמן בא עבור משה, והקשתי הגמרא דאשכחן פרנסה בשביל יחיד, שהמן בא עבור משה. ויישבה הגמרא שמשה כיון דנפיש זכותיה כרבים דמי.

על פי זה מבאר המשנה למלך את דברי המדרש הנ"ל, שכן מבואר במדרש (דברים רבה יא י) על הפסוק (דברים ג כג) "ואתחנן אל השם" שהרבה משה להתפלל לפני השם תפילות כמנין 'ואתחנן'. ועל זה היה תמה משה, מה זאת עשה אלקים שלא קיבל תפילתו. ואם תאמר שכן הוא הדין, שכן ביחיד לאחר גזר דין לא מועילה התפילה וגזר דינו אינו נקרע, לכך הוסיף משה ואמר "אתה החילות להראות את עבדך את גדלך" - זהו המן, ועל כך הלא קשה שאין פרנסה באה בשביל יחיד, ועל כרחך צריך לומר שמשה יש לו דין רבים כיון דנפיש זכותיה, ואם כן גם לענין גזר דין יהיה לי דין רבים, שאפילו אחר גזר דין מועלת התפילה, ומדוע לא תתקבל תפילתי גם לענין זה.

עוד אמרו במדרש (דברים רבה ב ח) על הפסוק "אתה החילות להראות את עבדך" - אתה באת אלי תחילה בסנה. ובספר שער יהודה לרבי יהודה ליבש ספיר אב"ד הומנא (פתח השער אות נו הובא גם בכרם שלמה שנה טז קונטרס ח עמוד מג) הביא בשם חמיו בביאור המדרש, שכידוע כשראה משה שלא נענה בתפילתו התפלל בהזכרת י"ג מידות שאינן חוזרות ריקם. ולכאורה קשה הלא אין אומרים י"ג מידות אלא בציבור, וע"כ צריך לומר שכיון שהיה משה שקול כנגד כל ישראל ממילא יכול היה לומר י"ג מידות ביחיד. אלא שעדיין קשה שמשה העניו מכל אדם בודאי לא ראה עצמו במדרגה שיהיה לו דין ציבור, וצ"ב מנין ידע שדין ציבור לו, אמנם בגמרא בברכות (ו.) מבואר שפחות מעשרה באה השכינה רק אחר האדם, ובעשרה מקדימה השכינה ובאה. והנה בסנה ראה משה שהקב"ה הקדימו ובא תחילה, ומזה הבין שיש לו דין ציבור. וזה ביאור המדרש, אתה החילות - תחילה בסנה, שיש לי דין ציבור, וממילא רשאי אני לומר 'השם אלוקים' דהיינו להשתמש בי"ג מידות. [והמשך הפסוק יהיה כביאור הפרשת דרכים שהביא ראה נוספת לכך שדין ציבור לו מכך שהמן ירד בשבילו אף שאין פרנסה ליחיד].

אי תפילת משה בשבת ותשובת השם 'רב לך' שדינו כיחיד ולא כציבור

ובספרי על הפסוק "אתה החילות" דרשו חז"ל: לא כבר נשבעת בעגל וחזרת בך. והקשה המשך חכמה (דברים ג כו) שבגמרא בראש השנה (יח.) מבואר שאין הדין נקרע אחר גזירתו אלא בציבור ולא ביחיד, ואם כן מה היתה טענת משה כבר נשבעת בעגל וחזרת בך, הלא שם היה זה לציבור וכאן ליחיד. וצריך לומר עפ"ד הגמרא בתענית שמשה שרבים צריכים לו כרבים דמי. ועל פי זה ביאר בדרך דרש את שאמר לו הקב"ה "רב לך" - וכמו שדרשו חז"ל שהיה משה יושב כתלמיד, דהיינו שאמר לו הקב"ה שיש לך רב ואינך כרבים אלא כיחיד, וממילא אין נקרע אחר גזר דין.

ובמדרש (דברים רבה יא) מבואר שהתפלל משה תקט"ו תפילות לפני הקב"ה כמנין 'ואתחנן'. והפני יהושע (ברכות לב.) הביא מדרש זה בשם 'מדרש פליאה', וביארו, שהתחיל משה להתפלל בט"ו אב שאז נאמר למשה 'ראה נתתי בידך את סיחון', ופירש רש"י שכפה שר של אמוריים תחת רגליו. והיה סבור משה שהותר הנדר ומשום כך היה לו פתחון פה להתפלל. וכשתחשוב ג' תפילות בכל יום מט"ו אב עד ז' אדר, ימי החול מלבד שבתות שאין היחיד שואל בהם צרכיו, תמצא תקט"ו תפילות. וכן הביא בספר ברכה משולשת (עמוד 46) בשם רבי איציקל מהמבורג, וכ"ה בספר משנת הלוי (עמוד שכז).

ואחרוני זמננו (פרדס יוסף החדש דברים שם; דף על הדף תענית שם) הקשו בזה, שאם אכן היה למשה דין ציבור, הלא מפורש בהלכה שלצרכי רבים מותר להתפלל גם בשבת ויום טוב, ומדוע לא התפלל משה על כניסתו לארץ גם בשבתות וימים טובים.

ביאור ענין משה שקול כנגד כל ישראל

ועיקר היסוד שמשה שקול כנגד כל ישראל נמצא במכילתא (בשלח שירה א א) על הפסוק "משה ובני ישראל", דרשו חז"ל - משה שקול כנגד ישראל. וכן במדרש שיר השירים (א ד): ילדה אשה אחת במצרים שישים ריבוא בכרס אחד... זו יוכבד שילדה את משה שקול כנגד שישים ריבוא. וכן הביא רש"י (שמות יח א) דרשת חז"ל על הפסוק (שם) "וישמע יתרו... את כל אשר עשה ה' למשה ולישראל" - שקול משה כנגד כל ישראל.

ורבינו בחיי (במדבר יד מד) על הפסוק (שם) "וארן ברית השם ומשה", כתב: השווה הכתוב משה לארון הברית, וכן כתוב (שם יא כא) "ויאמר משה שש מאות אלף רגלי" - וזה מרמזי הכתוב, כי הסמיך משה לשש מאות אלף רגלי, לומר לך שהיה משה שקול כשישים ריבוא. שאם לא כן, היה ראוי לומר 'העם אשר אנכי בקרבו שש מאות אלף רגלי', עכ"ל. ובספר מגלה עמוקות רמז לזה שנזכר שם 'משה' בתורה תקצ"ב פעמים, וכמו כן שם 'ישראל' נזכר אף הוא תקצ"ב פעמים בתורה, כי שקול משה כנגד כל ישראל.

ובביאור הענין שהיה משה שקול כנגד כל ישראל הביא המהר"ל בגור אריה (שמות יח א) מפרשים, שהוא משום שהיה משה משלים את ישראל בכל דבר, בתורה ובכל דבר, ודבר המשלים שקול נגד כל הדבר.

"בסנה

ראה משה

שהקב"ה

הקדימו ובא

תחילה, ומזה

הבין שיש לו

דין ציבור.

וזה ביאור

המדרש

'אתה

החילות' -

תחילה בסנה

וא"כ יש לי

דין ציבור

ורשאי אני

להזכיר י"ג

מידות"

להנצחות והקדשות

פנה למייל המערכת

תרומתך מסייעת מאד!